

ЗМІСТ

Олекса Стороженко. <i>Богдан Лепкий</i>	7
Оповідання	
Вуси	15
Не в добрий час	28
Жонатий чорт	41
Матусине благословення	46
Межигірський дід. <i>Оповідання бабусі</i>	60
Суджена	66
Кіндрат Бубненко-Швидкий	77
Дорош	104
Споминки	
про Микиту Леонтьовича Коржа	119
Марко Проклятий	203

ОЛЕКСА СТОРОЖЕНКО

О. Стороженко народився в Полтавщині 1805 року. Батько його, Петро, походив із старинного козацького роду. Предки Стороженків були старшинами козацькими і мали чималі маєтки в Полтавщині. Олекса Стороженко вчився у військовій школі в Петербурзі і коло року 1823-го поступив на військову службу.

1825 року він стояв в Україні із своїм полком і чимало їздив по цілій Поділля у військових ділах, особливо купуючи коні для війська. У його була велика любов до минувшини і до старовини, і він не пропустив жадної нагоди, щоб не розглянути, де що замітного було, чи будинок, чи могила, чи навіть дерево старезне і про все розвідувався та розпитував старих людей. В Немирові старий 98-літній священник розказував йому про Немирівську різню в часах Хмельницького (1648 року), а в Катеринославщині столітній дід Микита Корж передав йому історію останніх часів Запорозжя. Весь цей матеріал опрацьовував Стороженко літературним способом.

Під кінець життя кинув службу, і доживав віку в своїм гарнім маєтку в Тришині близь Бреста, повітового городу Гродненської губернії. Його вибрано предводителем дворянства і председателем з'їзду мирових суддів. Він

був талановитий юрист, особливо визначався в трудних справах судового слідства.

Як чоловік визначався сильною будовою тіла, кріпким здоров'ям, добрим серцем, бистрим умом і товариською вдачею.

Крім літературного хисту були в його ще й музичні та немалі пластичні дарованія. За різьбярські праці дістав від академії художеств медаль, а за проект пам'ятника літописцеві Несторові титул артиста (художника). Любив дуже природу, знав природописні науки та у своїм маєтку викопав дуже гарний сад.

Все те відзивається в його творах. Видно в них тонке відчування природи, видно цікавість до здобутків науки і до надбань культури, видно мистецький, артистичний смак, видно чоловіка з фантазією і розмахом лицарським. Він нагадує письменників зі старих, аристократичних родів, які дуже люблять свій рідний край, його природу, багатство, красу, а перше всього його буйну минувшину. Тую минувшину вони б раді звеличати і змалювати як найгарнішими словами — красками. Натомість суспільно-економічний побут і програми політичні їх не притягають до себе. Вони ніби бокують від них. Так і Стороженко.

Він один з кращих малярів нашого минулого, один із щирих козацьких патріотів, його цікавить дуже, як колись жили наші предки, що вони гадали й думали, навіть що їм снилося, а те, як тепер люде живуть і що б їм робити, щоб життя їх покращало, його не дуже-то й турбує. Весь задивлений і заслуханий у минуле, не має ні уха, ні ока для теперішності, не приймає активної участі у боротьбі свого народу за кращу долю. Сучасник Шевченка, нагадує Квітку та Котляревського, часом наближається до Мордовця, особливо у своїх анекдотичних оповіданнях. Але він більше археолог, ніж етнограф, нема в його солодкого сентименталізму, гумор його більш поміркований, більше

достойний, некарикатурний; це ренесансовий гумор колишніх козацьких старшин.

«Яка то гарна наша старовина була! Що то за люде, що то за душі були в нас під ту велику руїну!.. Тільки й жити нам споминами. Ну, та дарма! Хоч один дуб зоставсь, та багато на йому жолудів. Матуся наша, Україна, не покинула нас без свого благословення». Так каже Стороженко в одному із своїх кращих оповідань, в «Матусинім благословенню» і ці слова дуже добре характеризують його, як чоловіка-українця. «Наша українська вода, нагріта гарячим полуденним сонцем, навива на думи насіння поезії і чар. Як пшениця зріє на сонці і складається у копи й скирти, так і воно, те насіння, запавши у серце й думку, зріє словесним колосом, складається у народні оповідання й легенди. Ці знов слова вихоплені із Стороженкового оповідання «Закоханий чорт», характеризують нам його як письменника.

Його письменницька праця це не літературне професійне діло, воно не пахне кабінетом, клюбом, редакційним нервовим льокалем, воно виростає з рідної землі, як дуб або колос пшениці, на йому чути тепло українського сонця і подув степового вітру. Одною з кращих прикмет творів Олексі Стороженка є його багата, а щиро народна мова. Він не вивчив її ні в школі, ні з граматик і словників, а переняв її з життя і з уст народу. Вона багата словами і зворотами, послужна думці, свобідна й невимушена. В записках із уст народу попадається десь якесь чуже слово, бо воно жило в народі, але зате дух мови, ритміка і музикальність щиро українські. Це мова буйна, тепла і колоритна, яка ніколи не нагадує канцелярщини, це жива мова.

Кращі з оповідань Стороженка це: «Матусине благословення», «Закоханий Чорт», «Дорош», «Вуси», а найкращий із його творів «Марко Проклятий».

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

«В українців є приповідка: товчеться, як Марко по пеклу. Отже в устнім переказі народу мусить бути й легенда про мандрівку Марка. Я через більше як 30 літ збирав кусники з роздробленої легенди і удалося мені чимало зібрати. Кождий нарід має свого скитальця: стародавні греки Одиссея, французи вічного Жида*, Гіспанці Мільмота, у німців і англійців — їх не зрахуєш; у москалів Коцкій безсмертний, але український Марко, бачиться, заткне за пояс всіх скитальців...»

Так писав Стороженко 1879 року до одеського видавця, книггара Білого, котрий і видав цілого «Проклятого Марка». З тих слів видно, що Стороженко простудіював світову літературу про вічного скитальця і до свого твору прикладав велику вагу.

Він же й каже в цьому самому листі: «Поема моя виношена під серцем. Я почав її писати ще тоді, коли мені писалось так легко. Старий батько П.П. Гулак-Артемівський, прочитавши Марка, своєю рукою написав: "Зроду лучшего не читав і до смерти вже не прочитаю". Може старий і шуткував, а може й правду казав, не мені се діло рішати».

Рішила історія літератури, котра цю поему ставить у рядах кращих прозових українських творів.

Оригінальність, сміливість літературного наміру, широкість малюнку, його пластичність, його психологічне багатство, а врешті гарна, дуже гарна мова, — роблять ту поему одним з архітворів українського письменства.

«Мова у йому квітчаста, склад сміливий, мальовання розкішне», писав Куліш («Правда» 1870 р.), додаючи тільки,

* Застаріла, зневажлива назва євреїв; вживалася в часи автора як із негативним забарвленням, так зокрема і як етнонім. Слово пішло з латин. *judaeus*, звідси ж — *юдеї*. Тут і далі текст подано без цензури, задля збереження історичного контексту. — Тут і далі прим. ред., якщо не зазначено інше.

що Стороженко не знав історичних джерел і не міг змалювати людей справдешніх і обставин сьогочасних. Але про це Стороженкові й не ходило. Він хотів змалювати вічного мандрівника, вигнанця, що карається за свої гріхи, бо ні земля його не держить, ні пекло не приймає, він хотів українській літературі дати одну з найтрагічніших постатей, які має світова література, але яка вже в Дантовім «Пеклі» знайшла свій відгук.

І це йому вдалося.

Жаль тільки, що автор не викінчив свого твору. Він написав тільки 11 чи 12 глав і зробив план цілої поеми. Останніх 9 глав опрацював по цих планах хтось другий, стиснувши їх у 5 розділів.

Розуміється, що таке співробітництво не могло вийти в користь такому на великі розміри задуманому творові.

Дві перші глави були поміщені у львівській «Правді» (1870 року) з приміткою Куліша, потім 1876 р. в тій самій «Правді» були видруковані 8 глав, а 1879 року в Одесі появилася ціла поема.

Поема в прозі, так само як і Гоголь назвав свої «Мертві душі» поемою. «Марко Проклятий» — це справжня поема, себто твір більших розмірів і великої ваги, поважна лектура, а не оповідання для розривки і для розваги.

Стороженко написав також декілька віршів і драму «Гаркуша». Але він був прозаїком, не «ритмачем» і вірші його не мають тих гарних прикмет, що оповідання, а «Гаркуша» має таке значіння у творах Стороженка, як «Назар Стодоля» в Шевченкових, або «Переяславська Ніч» у Костомарових. А все ж таки і «Гаркуша» довго тримався на сцені Галицького театру і в драматичній літературі він був цікавий та оригінальний.

Стороженко переклав також деякі оповідання Квітки Основ'яненка на російську мову та написав деякі опові-